

Каширіна І. В.,

викладач кафедри теорії та практики перекладу
Запорізького національного технічного університету

РИТМОМЕЛОДІЙНІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ С. КАРАВАНСЬКОГО*

Анотація. У статті подано огляд мовотворчості Святослава Караванського в царині ритмомелодики, проаналізовано особливості мовотворчості перекладача в націєтворчому вимірі українського радянського/антирадянського перекладу тоталітарної доби.

Ключові слова: поезія, переклад, художній переклад, ритмомелодика, радянський/антирадянський переклад.

Постановка проблеми. Інваріантною складовою творчого пошуку майстрів красного письменства радянського/антирадянського перекладу (термін М. Стріхи) в Україні було прагнення зберегти мистецьку сув'язь слів, гармонію форми і змісту, поетичне «ледь-ледь» (за В. Радчуком) оригіналу. Репрезентивною в цьому плані є творчість С. Караванського, у перекладацькому просторі якого рух до ритмомелодійності транслату починається від пошуку та накопичення автентично-народних мовних форм у лексикографічному джерелі – «Словнику рим української мови», створеному на оригінальному матеріалі.

Провідні вчені в галузі перекладознавства не раз звертали увагу наукової спільноти на унікальне становище українського художнього перекладу – «між літературою і націєтворенням» [2; 3; 8; 15; 16]. У цьому зв'язку вивчення ритмомелодійності перекладів С. Караванського глибше розкриває мово- й націєтворчу функцію українського художнього перекладу.

У царині перекладознавства ритмомелодійність оригіналу й транслату розглядають вітчизняні дослідники: М. Венгренівська й А. Гнатюк [1], О. Івасюк [4], Л. Коломієць [7], І. Корунець [9], Г. Косів [10], В. Радчук [11; 12; 17], А. Содомора [14], вивчаючи гармонійність поетичного перекладу, особливості просодії, музичного малюнка вірша тощо. В егзилі Б. Чопик вибудовує профілі ритмів у сонетах В. Шекспіра та в українських сонетистів [18].

У статті пропонується розглянути мовотворчу функцію перекладів С. Караванського, що найяскравіше оприявлюється в аспекті ритмомелодійності.

Мета дослідження – проаналізувати ритмомелодійність перекладів С. Караванського як джерело відродження і збагачення української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю мелодійністю українська мова є однією з найкращих у Європі. Мелодійність – то є необхідний чинник мовотворчості перекладача, на думку Святослава Караванського. Підпорядкованість ритмомелодії – одна з визначальних рис української мови. Серед розмаїття європейських мов їй дістався найбільший дар – співати, підкреслює А. Содомора [14, с. 37].

До основних ритмомелодійних характеристик О. Черденченко зараховує структуру рим, анжанбемани, алітерації й асонанси. Відтворення ритмомелодійних особливостей учений вважає зразком тонкого проникнення в поетичну тканину першотвору [16, с. 202–203].

Дослідниця О. Івасюк наголошує, що гармонія перекладу залежить від вправності перекладача зберегти складники ритмомелодики, до яких належать звуконаслідування, звуко символізм, повтори морфем (співучих закінчень, рим), повтори окремих слів (анафори, епіфори, тощо), повтори окремих словесних груп, повтори певних рядків і їхнє закономірне чергування, повтори та закономірне чергування строфем [4, с. 18–19].

Структурою мови керує не зміст, а ритмомелодика, уважає С. Караванський [5, с. 75]. Оскільки фонема лише через словесний ряд, який відображає певний контекст, відтворює смислові відношення, С. Караванський підкреслює важливість так званої взаємопритертості (термін С. Караванського) слів у мовному потоці: слова повинні становити певну ритмомелодійну єдність, тобто легко вимовлятися й легко запам'ятовуватися, інструментуючи поетичну строфу та увиразнюючи смислову інтонацію. Милозвучність, підкреслює словолуб, є визначальним принципом словотвору, слововжитку і структури речення [6, с. 10–11]. У цьому виявляється схожість поглядів С. Караванського й Г. Кочура, який писав: «Більше уваги тому, що наші предки звали милозвучністю» [13, с. 43].

На думку С. Караванського, питання взаємопритертості слів пов'язане з проблемою вживання іменників, що позначають абстрактні поняття. У листі до автора цієї публікації С. Караванський підкреслює: «... щоб бути дохідливою і закарбовуватися в пам'яті, поезія-переклад мусить уникати абстрактних понять». На думку перекладача, «англійська поезія дещо відрізняється від слов'янської, бо там абстрактні поняття поезія акцентує». Перекладаючи знаменитий 66 сонет Шекспіра, С. Караванський зосередився саме на тому, як знизити кількість таких іменників: «... в перекладі я мав зробити все, щоб абстракції Шекспіра були дохідливими слов'янським читачам. Я став обдумувати абстракції. Не всі абстракції однакові. Ті, що часто вживані, такі як розум, влада, честь, смерть, світ, завдяки частоті вживання стають малоабстрактними поняттями. Крім того, будучи ужите з живим мовним зворотом, абстрактне поняття і собі оживає і стає цілком «живим» поняттям. Тому я схвалив такі рядки в перекладі: *Де влада рот мистецтву затика // І тон в науках глупство задає.*

Я знаходив і інші способи, як «знеабстрактити» свій переклад. У перших варіантах мого перекладу шостий рядок виглядав так: *Де мужність в рабство підступ загая. Мужність, рабство, підступ...* Забагато абстракцій, кажу собі і виправляю цей рядок: *Де мужніх в рабство підступ загая.* Змінив одне слово і рядок ожив (в наведеному тут і нижче уривку з листа виділення напівжирним і підкреслення С. Караванського, напис С. Караванського зберігаємо – І. К.).

Наголос – душа мови, акцентує увагу С. Караванський. Між милозвучністю й наголосом існує сталий зв'язок, адже часокількість, тобто тривання довгих і коротких складів, спонукає перекладача до ощадності у виборі зображувальних засобів, щоб думка вільно гуляла, а словам було тісно. Чергу-

* Ювілею С. Караванського присвячую.

вання наголошених і ненаголошених складів у реченні, іншими словами, його ритмічна будова, регулює й послідовність слів у певних словесних парах або зворотах. Як вельми слушно підкреслює С. Караванський, «мовознавство під зорями Кремля спотворило наш наголос у низці слів, і це не сприяє розвитку мови, а навпаки збиває з пантелику мовців. Песують наголос у мові також і поети, які заради рими міняють наголос» [5, с. 81]. Із цим перекладацьким імперативом Святослава Караванського солідаризуються М. Венгренивська й А. Гнатюк. Дослідники наголошують на тому, що «у перекладах поетичних творів завжди відмічаються втрати і відхилення від оригіналу у звуковій організації твору» [1, с. 45].

Порушення формального боку під час перекладу заради суттєвого, заради збереження поетичного змісту твору розцінюється М. Венгренивською та А. Гнатюком як перевираження твору в інших мовних формах [1, с. 45], тоді як С. Караванський вважає неправильним, що переклад не обов'язково має відтворити форму оригіналу, але конче має передати зміст.

У листі до автора статті С. Караванський розмірковує: «Наша мова дає змогу перекладачам «працювати» з усіма можливими в поезії римами, і цю універсальність нашої мови перекладач має не нехтувати, а розвивати. Українська мова у своїм словниковім запасі має всі вживані у поезіях європейських мов наголосові структури слів: чоловічу: дід, син, кров, дно; жіночу: баба, поле, рада, захід; дактилічну: подруга, решето, парубко, кривати; гіпердактилічну: висловленя, голиборода, випросити, одержуваний. Деякі мови не мають такої гами структур».

Перекладацька праця виявилася, як згодом зазначав Святослав Караванський, блискучим шансом випробувати «Словник рим української мови». 1954 року перекладача етаповано в Озерлаг (Іркутська область), за Ангару, на станцію Андзюба. Весь цей час С. Караванський наполегливо складає римовані пари. 60 000 таких пар, по суті, творили мову оригінальних поезій і перекладів тлумача.

Святослав Караванський вирішує проблему збереження форми оригіналу, наприклад, сонетів В. Шекспіра, застосовуючи свій «Реєстр слів лаконічної лексики». Лексичні одиниці реєстру систематизовано за так звану «звуковою абеткою», на якій побудовано «Словник рим української мови».

«Словник рим української мови» перекладач С. Караванський успішно апробує: сонети Шекспіра, що практикують найекономнішу форму поетичного рядка – чоловічу, де складів у рядку – десять, усіх складів у сонеті – 140, перекладено із суворим дотриманням форми оригіналу. С. Караванський вважає, що у своїй перекладі потрібно повторити шекспірівський еталон: «... бо форму поезії, а надто у Шекспіра, нерозривно пов'язано із змістом: форма Шекспіра карбує зміст своєю лаконічністю».

С. Караванський ретроспективно аналізує, чи вдалося за допомогою такого лексикографічного «незаміни-помічника» досягнути художньої мети: «Той сонет Шекспіра, де Великий Бард відходить від цієї форми, а саме: у парних рядках допускає жіночу риму, що збільшує кількість складів у таких рядках до 11, я переклав відповідно до оригіналу. Це довело число складів у сонеті до 147. Але ті сонети, які мали по 140 складів, я переклав саме в такій формі. Це відрізнило мої сонети від прийнятої в українському перекладацтві – з легкої руки російських перекладачів – традиції, коли всі сонети Шекспіра структурно перекладено за цим єдиним «білим круком» серед 150-ти сонетів поета».

Висновки. Словникарство як вияв перекладацької самоідентифікації є прикметною рисою радянського/антирадянського перекладу в Україні. Згадаймо, приміром, багаторічні лексикографічні пошуки М. Лукаша, який усе життя мріяв про створення фразеологічного та синонімічного словників. У такий спосіб й інші українські перекладачі тоталітарної епохи повертали українцям і українській мові національне обличчя. Вектор власних перекладацьких пошуків Святослава Караванського скеровано прагненням відродити знівельовану лінгвоцидом визначну рису української мови – ритмомелодійність, і підживлено мовотворчим і націєтворчим потенціалом українського віршового перекладу.

Отримані результати дослідження можуть слугувати підґрунтям подальшого дослідження новаторства творчого методу С. Караванського.

Література:

1. Венгренивська М.А. Творча майстерня перекладача (Збірка теоретичних розвідок) : [навчальний посібник] / М.А. Венгренивська, А.Д. Гнатюк. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – 89 с.
2. Зорівчак Р.П. Історія художнього перекладу як українознавча дисципліна (спроба історико-літературного осмислення) / Р.П. Зорівчак // Матеріали 5 конгресу Міжнародної асоціації українців. Серія «Мовознавство» : збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2008. – 492 с. – С. 439–447.
3. Зорівчак Р.П. Український художній переклад в націєборчих вимірах / Р.П. Зорівчак // Іноземна мова в навчальних закладах. – 2008. – № 5–6 (33–34). – С. 102–118.
4. Івасюк О.Я. Теорія і практика віршового перекладу (На матеріалі творів Маргот Озборн та їх українських перекладів) : [навчальний посібник] / О.Я. Івасюк. – Чернівці : Рута, 2006. – 124 с.
5. Караванський С.Й. До зір крізь терня, або хочу бути редактором / С.Й. Караванський. – Львів : БаК, 2008. – 120 с.
6. Караванський С.Й. Секрети української мови / С.Й. Караванський. – Львів : БаК, 2009. – 344 с.
7. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л.В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – 522 с.
8. Коломієць Л.В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років : матеріали до курсу «Історія перекладу» : [навчальний посібник] / Л.В. Коломієць. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 559 с.
9. Корунець І. Просодійні елементи як об'єкт відтворення в перекладі / І. Корунець // Всесвіт. – 2000. – № 3–4. – С. 150–160.
10. Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача / Г. Косів. – Львів : Піраміда, 2011. – 264 с.
11. Радчук В. На жертovníку мистецтва / В. Радчук // «Хай слово мовлено інакше...». Проблеми художнього перекладу : статті з теорії, критики та історії художнього перекладу. – К. : Дніпро, 1982. – 293 с.
12. Радчук В. «Тобі, Болгаріє кохана, я співом шану відаю...» (Д. Білоус – перекладач І. Вазова) / В. Радчук // Всесвіт. – 2000. – № 3–4. – С. 156–161.
13. Содомора А. Від слова до серця, від серця – до слова / А. Содомора. – Львів : Літопис, 2012. – 52 с.
14. Содомора А. Студії одного вірша / А. Содомора. – Львів : Літопис, Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 364 с.
15. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
16. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
17. Радчук В. Гармонія и точність перевода / В. Радчук // Теория и практика перевода. – 1980. – Вып. 3. – С. 10–19.
18. Чопик Б. Профілі ритмів у сонетах Шекспіра та в українських фонетистів / Б. Чопик // Українська шекспіріана на Заході / упорядник Яр Славутич. – Едмонтон : Славута, 1987. – 96 с. – С. 45–49.

Каширина И. В. Ритмомелодичность переводов С. Караванского

Аннотация. В статье представлен обзор лингвокреативности Святослава Караванского в области ритмомелодики, проанализированы особенности лингвокреативности переводчика в нациесозидающих координатах украинского советского/антисоветского перевода тоталитарной эпохи.

Ключевые слова: поэзия, перевод, художественный перевод, ритмомелодика, советский/антисоветский перевод.

Kashyrina I. Rhythm and melody of the translation by S. Karavansky

Summary. The creative activities in the field of rhythm and melody by Svyatoslav Karavansky are discussed. The article focuses upon the dilemma of art and technology influenced by the nation development imperative in the translation method of S. Karavansky on the historical background of the so-called Soviet / Antisoviet period of the Ukrainian literary translation.

Key words: poetry, translation, literary translation, rhythm and melody, the Soviet/Antisoviet translation.